

Vertybinės orientacijos ir politinis dalyvavimas Lietuvoje: individualistinė-kolektyvinė dimensija

Jūratė Imbrasaitė

*Vytauto Didžiojo universitetas,
Socialinių mokslų fakultetas,
Sociologijos katedra,
K. Donelaičio g. 52,
LT-44244 Kaunas,
el. paštas j.imbrasaitė@ti.vdu.lt*

Neatitikimas tarp sparčių institucinių reformų ir lėtos kultūrinės kaitos yra pagrindinė kliūtis kelyje į demokratiją pokomunistinėse šalyse. Tyrimo tikslas – nustatyti individualistinių-kolektyvinių vertybinių orientacijų ir politinio dalyvavimo formų ryšį Lietuvoje. Tyrimo metodas – daugiapakopės stratifikuotos Lietuvos gyventojų apklausos, atliktos 2001 m., duomenų ir literatūros šaltinių analizė. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad Lietuvos kultūroje dalinai vyrauja vertikalus individualizmas ir vertikalus kolektyvizmas. Dalyvaudami politinėje veikloje individai siekia motyvacinių tikslų, kurie praverčia labiau individualiems ir mažiau kolektyviniams interesams.

Raktažodžiai: vertybės, individualistinė kultūra, kolektyvinė kultūra, politinis dalyvavimas, politinio dalyvavimo formos

ĮVADAS

Pastarojo laikotarpio transformacijos iš komunistinio į demokratinį režimą Rytų ir Vidurio Europoje siejamos su radikaliomis visose visuomeninio gyvenimo srityse permainomis, kurias salygojo sovietinių politinių ir ekonominių institucijų pakeitimas naujomis demokratinėmis ir rinkos ekonomikos institucijomis. Tačiau formalios demokratinės ir ekonominės institucijos pokomunistinėse šalyse atsirado anksčiau, negu šias institucijas atitinkanti politinė ir ekonominė kultūra. Dauguma mokslininkų nurodo, kad pagrindinė kliūtis kelyje į demokratiją pokomunistinėse šalyse yra neatitikimas tarp sparčių institucinių reformų ir lėtos kultūros kaitos [16: 118]. Naujos socialinės tvarkos konstravimas pokomunistinėse šalyse siejamas su kultūrinės komunizmo praeities įveikimu [16: 120–122].

Esminis stabilios demokratinės politinės kultūros bruožas yra aktyviai demokratinio valdymo procese dalyvaujantys piliečiai. Įvairūs individų politiniai veiksmai informuoja apie piliečių poreikius, interesus, preferencijas ir daro spaudimą valdžios pareigūnams bei atstovams.

Piliečių vertybinių orientacijų ir piliečių politinio dalyvavimo ryšys Lietuvoje kol kas yra mažai tyrinėtus. Sociologai ir politologai analizavo Lietuvos piliečių socioekonominių charakteristikų ir dalyvavimo nacionaliniuose ir vietiniuose rinkimuose ryšį [4: 177; 8: 164, 256]. Keletas studijų parašyta apie pilietinės visuomenės formavimosi kelią, struktūrą, kontekstą, dalinai analizuojant ir Lietuvos gyventojų politinį bei pilietinį aktyvumą [2: 40; 3: 1–106; 11: 41; 18: 324–

349]. Tačiau pasigendama nuodugnesnės atskirų politinio dalyvavimo formų ir jų ryšio su individualiomis vertybinėmis orientacijomis Lietuvoje analizės.

Tyrimo objektas – individualistinių-kolektyvinių vertybinių orientacijų ir politinio dalyvavimo formų ryšys Lietuvoje.

Tyrimo tikslas – nustatyti individualistinių-kolektyvinių vertybinių orientacijų ir politinio dalyvavimo formų ryšį Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apžvelgti vertybių teorijas, pabrėžiančias individualistinį ir kolektyvinį vertybinių orientacijų aspektą;
2. Apibūdinti ir identifikuoti politinio dalyvavimo formas Lietuvoje;
3. Nustatyti ir paaiškinti individualistinių-kolektyvinių vertybių ir politinio dalyvavimo formų ryšį Lietuvoje.

2001 m. gegužės 10–30 d. Soderntorns universiteto koledžo (Švedija) užsakymu Socialinės informacijos centras (Vilnius) atliko daugiapakopę stratifikuotą Lietuvos gyventojų apklausą, kurioje dalyvavo 1131 respondentas. Šioje studijoje atliekama minėtosios apklausos duomenų bei literatūros šaltinių analizė.

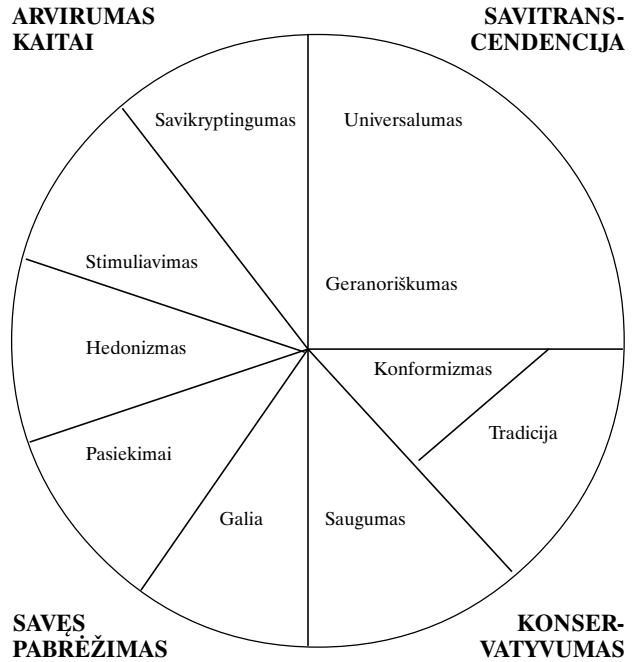
VERTYBIŲ TEORIJOS: INDIVIDUALI-KOLEKTYVINĖ DIMENSIJA

Schwartz [14: 2] nurodo, kad vertybės yra „kriterijai, kuriais naudojasi žmonės atrinkdami ir pateisindami veiksmus bei įvertindami žmones (tarp jų ir save) ir įvykius“. Vertybės yra pageidautini tikslai

arba vadovaujantys individo gyvenimo principai, turintys skirtingą reikšmę konkrečiam individui. Motyvacinis vertybių turinys yra svarbiausias individualių vertybių preferencijų organizacijos aspektas. Vertybės yra socialiai palaikomos, verbalios pagrindinių motyvacijų reprezentacijos [13: 178]. Schwartz [14: 12] teigia, kad 10 motyvacinių vertybių tipų kyla iš universalių žmogiškosios egzistencijos reikalavimų: biologinių, koordinuotos socialinės tarpusavio sąveikos būtinumo ir grupių išlikimo poreikių. Motyvaciniai vertybių tipai pateikiami 1 lentelėje.

Visa vertybių struktūra susideda iš 4 aukštesnės tvarkos vertybių tipų, kurie sudaro 2 koncepcines dimensijas [14: 12]. Pirmoji dimensija derina stimuliacijos ir savikryptingumo vertybes bei priešpastatoma saugumui, konformizmui ir tradicijai. Tai *atvirumo kaitai-konservatyvumo* dimensija. Kita dimensija derina galią, laimėjimus, hedonizmą ir yra priešpastatoma universalumui, geranoriškumui. Tai *savęs pabrėžimo-savitranscendencijos* dimensija. Vertybinių prioritetų konflikto ir suderinamumo struktūra pavaizduota paveiksle. Konfliktuojančios motyvacinės vertybės yra skirtingose apskritimo pusėse, o suderinamos vertybės yra vienos greta kitų.

Veiksmai, kurių atlikimas siejamas su konkrečiu vertybių tipu, turi psichologines, praktines ir socialines pasekmes. Schwartz [14: 26] nurodo, kad 5 vertybių tipai (galia, laimėjimai, hedonizmas, stimuliacija ir saviinteresas) tarnauja asmeniniams interesams ir 3 vertybių tipai (geranoriškumas, tradicija,

Pav. Teorinis santykių tarp 10 motyvacinių vertybių tipų modelis

konformizmas) – kolektyviniams interesams. Universalumas ir saugumas tarnauja individualiems ir kolektyviniams interesams.

Individualistinė-kolektyvinė dimensija dažnai naudojama skirtumams tarp tradicinių ir modernių visuomenių nustatyti [17: 157–160]. Hofstede teigia,

1 lentelė. Motyvaciniai vertybių tipai	
Vertybė	Vertybės apibūdinimas
1. Galia	Socialinis statusas ir prestižas, žmonių ir išteklių kontrolė bei vyravimas (socialinė galia, autoritetas, turtas, viešojo įvaizdžio saugojimas).
2. Laimėjimai	Asmeninė sėkmė, demonstruojant socialinius standartus atitinkančią kompetenciją (sėkmingas, sugebantis, trokštantis garbės, siekiantis, įtakingas).
3. Hedonizmas	Malonumai ir juslinis pasitenkinimas (malonumas, mėgavimasis gyvenimu, pataikavimas sau).
4. Stimuliavimas	Jaudulys, naujovės, gyvenimo iššūkiai (narsumas, gyvenimo įvairovė, jaudinantis gyvenimas).
5. Savikryptingumas	Nepriklausomas minties ir veiksmo pasirinkimas, kūrimas, tyrinėjimas (kūrybiškumas, laisvė, savarankiškumas, smalsumas, savo tikslų pasirinkimas, savigarba).
6. Universalumas	Supratimas, žavėjimasis, tolerancija, visų žmonių ir gamtos apsauga (platus požiūris, išmintis, socialinis teisingumas, lygybė, taika pasaulyje, vienovė su gamta, aplinkosauga).
7. Geranoriškumas	Žmonių, su kuriais bendraujama kasdienėje aplinkoje, gerovės kėlimas ir saugojimas (patslaugus, sąžiningas, atlaidus, lojalus, atsakingas, brandžiai mylintis, iš tikrųjų draugiškas).
8. Tradicija	Pagarba tradicinei kultūrai ar religijai, papročių ir tradicinių idėjų priėmimas ir išipareigojimas (paklusnus, priimančias savo gyvenimo dalį, nuolankus, gerbiantis tradicijas, nuosaičius arba susivaldantis).
9. Konformizmas	Veiksmų, polinkių ir impulsų, galinčių kitus nuliūdinti, įžeisti arba nepateisinančių kitų individų socialinių lūkesčių ar normų, apribojimas (mandagumas, paklusnumas, savidisciplina, pagarba tėvams ir vyresniesiems).
10. Saugumas	Visuomenės, santykių su kitais ir asmeninis saugumas, harmonija, stabilumas (šėimos saugumas, nacionalinis saugumas, socialinė tvarka, palankus abipusiškumas, priklausomybės jausmas, švarus, sveikas).

kad individualizmas būdingas visuomenėms, kurios pasižymi laisvais individų, kai kiekvienas rūpinasi savimi ir savo šeima, ryšiais, tuo tarpu kolektyvizmas būdingas visuomenėms, kuriose individai integruojami į stiprias ir darnias grupes, suteikiančias saugumą mainais už besąlygišką paklusimą grupės tvarkai [5: 2].

Priklausomai nuo tarpusavio santykių pobūdžio grupės gali būti skirstomos į vertikalaus ir horizontalaus tipo kolektyvus [15: 245]. Vertikalaus tipo grupės remiasi autoritetu, horizontalaus – tarpusavio parama ir rūpinimusi [15: 256]. Vertikaliam kolektyvizmui būdingas visiškas individo pasiaukojimas kolektyviniams tikslams. Horizontalus kolektyvizmas pabrėžia grupės narių lygybę ir panašumą, kaip esminę grupės egzistavimo sąlygą, todėl asmeniniams individo norams suteikiama daugiau erdvės. Individualizmas taip pat gali būti skaidomas į vertikalią ir horizontalią dimensijas. Vertikalus kolektyvizmas ir vertikalus individualizmas yra panašūs nelygybės ir hierarchijos tarp individų pabrėžimu ir palaikymu, o horizontalus kolektyvizmas ir horizontalus individualizmas pabrėžia grupės narių lygybę bei atvirumą ir lankstumą santykiuose su kitais individais [15: 265]. Vertikalus kolektyvizmas yra būdingas autoritarinėms ir totalitarinėms visuomenėms [15: 268].

Schwartz nurodo, kad kolektyvizmas ir individualizmas nėra viena kitai priešingos dimensijos [14: 28]. Savikryptingumo ir universalumo augimas yra būdingas individualistinei visuomenei, tuo tarpu tradicija, konformiškumas ir geranoriškumas labiau vylia kolektyvinės visuomenės vertybių sistemoje. Kolektyvinių kultūrų nariai labiau rūpinasi savo grupės narių gerove ir santykinai abejingi ne savo grupės narių poreikiams. Individualistinių kultūrų nariai nėra linkę daryti skirtumą tarp savo grupės narių ir ne savo grupės narių. Kolektyvinėje visuomenėje labiau pabrėžiamas geranoriškumas, negu universalumas, o individualistinėse kultūrose nėra ypač akcentuojamas nei geranoriškumas, nei universalumas [14: 48].

Individualistinės-kolektyvinės vertybės daugumoje demokratiškos šalių kinta individualizmo kryptimi [17: 160]. Vykstant šiai kaitai, didėja susidomėjimas savo asmenine laime bei gerove ir mažėja rūpinimasis kitų individų ir visos visuomenės gyvenimu [17: 161]. Kaita iš socializmo link laisvos rinkos ekonomikos gali būti laikoma kaita iš kolektyvinės kultūros link individualistinės kultūros [17: 161]. Tačiau kaita tarp makrolygio visuomeninių charakteristikų ir mikrolygio individualių vertybinių preferencijų nėra linijinė [10: 247].

Inglehart pateikė vertybių kaitos teoriją, remdamasis modernizacijos ir materialistinių vertybių transformacijos į postmaterialistines idėja [7: 46–218]. Inglehart vertybių teorija remiasi dviem hipotezėmis: 1) socializacijos hipoteze ir 2) trūkumo

hipoteze [6: 1217]. Socializacijos hipotezė remiasi idėja, kad individualios vertybės susiformuoja ankstyvoje vaikystėje ir priklauso nuo ankstyvosios vaikystės kultūrinės ir socialinės aplinkos. Kadangi ankstyvajame vaikystės socializacijos procese susiformavusios vertybių sistemos yra stabilios, konkrečios visuomenės vertybės kinta nepastebimai vienai kartai keičiant kitą.

Trūkumo hipotezė teigia, kad vertybės yra individų reakcijos į aplinką, todėl visuomenė vertina dalykus, kurių visiems toje visuomenėje trūksta. Pagrindinis individualių vertybių kaitos veiksnys yra ekonominis augimas [6: 1218]. Moderniai visuomenei kintant postmaterialistinės visuomenės kryptimi, materialinės gerovės ir saugumo vertybes keičia individualios savirealizacijos vertybės. Inglehart teigia, kad materialistines vertybes galima sieti su modernumu ir postmaterialistines vertybes – su postmodernumu. Pagrindinis modernizacijos proceso elementas yra kaita nuo tradicinį autoritetą palaikančios tikėjimų sistemos link į laimėjimus orientuotų, racionalių ir mokslškai pagrįstų tikėjimo sistemų [7: 184]. Dėl postmodernizacijos religija ir valstybė vis labiau praranda autoritetą, kartu vis daugiau dėmesio skiriama individualioms reikmėms, t. y. draugams ir laisvalaikiui [7: 85].

DEMOKRATINĖS REFORMOS IR INDIVIDUALISTINĖS-KOLEKTYVINĖS VERTYBĖS LIETUVOJE

Pereinamojo laikotarpio kultūrinius prieštaravimus galima sieti su nacionalinio atgimimo procesu ir nacionalinių arba kolektyvinių vertybių atgimimu. Kita vertus, pokomunistinė transformacija reiškia liberalizaciją ir individualistinių vertybinių orientacijų augimą. Be to, žlugus komunizmui, sovietiniu laikotarpiu vyravęs vertikalaus kolektyviškumo tipas savaime neišnyko. Galima daryti prielaidą, kad iš komunistinės praeities paveldėtas vertikalus kolektyvizmas konfrontuoja su nauja politine, ekonomine ir kultūrine realybe ir kinta horizontalių kolektyvizmo formų kryptimi arba nyksta. Kolektyvinių vertybių kaitos iš vertikalios link horizontalios dimensijos procesą pokomunistinėje visuomenėje galima sieti su tradicinių hierarchijų dekonstravimu [10: 247].

Politinė ir ekonominė sistema Lietuvoje 1990 m. buvo radikalai pakeista, todėl individualistinių-kolektyvinių vertybių kaita negali būti laikoma evoliucine. Galima daryti prielaidą, kad radikali ekonominės ir politinės reformos sąlygoja greitą vertybių kaitą. Pokomunistinėse šalyse vyksta visų visuomenės grupių resocializacijos procesas [10: 250]. Tačiau kultūrinė kaita Lietuvoje nėra vien institucinės kaitos rezultatas. Per kultūrinės komunikacijos kanalus, t. y. žiniasklaidą arba bendravimą su senas

demokratinės tradicijas turinčių visuomenių žmonėmis, prisitaikoma prie globalinių kultūros tradicijų [10: 249]. Šiame procese visų amžiaus grupių individai įgyja naujas „postmaterialistines vertybes“, kurias palaiko socializacijos agentai, t. y. žiniasklaida, reklama bei iš demokratinų valstybių ateinantys gyvenimo ir vartojimo modeliai [10: 250]. Greita ekonomikos kaita ir intensyvus resocializacijos procesas turėtų skatinti postmaterialistinių vertybių plėtrą. Tačiau ekonominių ir socialinių išteklių trūkumas, augantis ekonominis nesaugumas gali padidinti materialistinių vertybių reikšmę.

Individualistinės orientacijos gali būti siejamos su atvirumu kaitai (jaudinantis gyvenimas, laisvė) ir hedonizmu (malonus gyvenimas, komfortiškas gyvenimas) arba su savęs pabrėžimu (savirealizacija, savigarba, galia, turtu, socialiniu pripažinimu). Šie skirtingi individualizmo aspektai yra skirtingai susiję su kolektyvizmu. Swartz nurodo, kad savęs pabrėžimas labiau siejasi su hierarchijos ir priklausomybės nuo kitų pripažinimu (tai nėra visiška opozicija kolektyviniam požiūriui), tuo tarpu atvirumas kaitai yra intelektualinės ir afektyvios autonomijos išraiška [14: 103]. Savęs pabrėžimas yra siejamas su konkurencija ir būdingesnis modernumui, o atvirumas kaitai ir negatyvus požiūris į hierarchiją yra būdingas postmoderniai visuomenei [10: 253].

POLITINIO DALYVAVIMO FORMOS

Klasikinėse politinio dalyvavimo studijose politinis dalyvavimas apibrėžiamas kaip veikla, kurios ketinimas arba rezultatas yra tiesioginis arba netiesioginis poveikis valdžios veiksmams [21: 33].

Politinio dalyvavimo tyrinėtojai nurodo, kad piliečių politinius veiksmus galima klasifikuoti į atski-

ras veiksmų grupes, kurios tarpusavyje skiriasi savo santykiu su individualais ir valdžios institucijomis [1: 66; 19: 40]. Verba, Nie ir Kim [20: 38] tvirtina, kad individualaus išitraukimo į politinę veiklą procesas priklauso nuo politinio dalyvavimo formos.

Verba, Nie ir Kim [20: 40] pateikia politinio dalyvavimo formų klasifikavimo dimensijas: 1) *poveikio* politiniams lyderiams tipas, 2) *konflikto kiekis*; 3) *rezultato*, kurio tikimasi iš veiksmo, *apimtis*; 4) *iniciatyvos kiekis*. Verba, Schlozman ir Brady [21: 39] teigia, kad kiekvienas politinis veiksmas skiriasi 1) *sugebėjimu perduoti išsamią informaciją*, 2) *laispniu, kuriuo veiksmas gali būti pakartotas*, 4) *laiko, pinigų ir sugebėjimų ištekliais*, reikalingais konkrečiam veiksmui atlikti.

Politinį dalyvavimą mokslininkai tyrinėja, išskirdami atskiras politinių veiksmų grupes. Verba, Nie [19: 48–49] politinį dalyvavimą analizuoja, naudodami 4 veiksmų formų skalę (balsavimas, rinkiminė veikla, bendruomeninė veikla ir piliečių inicijuoti ryšiai). Verba, Nie ir Kim [20: 51–55] naudoja 4 veiksmų formų skalę (balsavimas, rinkiminė veikla, bendruomenės veikla, ryšiai su pareigūnais dėl asmeninių reikalų). Parry, Moyser ir Day [12: 51–53] savo atliktuose tyrimuose naudojo 6 politinių veiksmų formų skalę (balsavimas, rinkiminė veikla, kolektyviniai veiksmai, ryšiai, tiesioginiai veiksmai, politinis smurtas).

INDIVIDUALISTINĖS-KOLEKTYVINĖS VERTYBĖS IR POLITINIS DALYVAVIMAS LIETUVOJE

Schwartz sistema suteikia galimybę analizuoti sisteminę vertybių kaitą Lietuvoje iš posovietinės kolektyvinio tipo kultūros link individualistinės demokratinio tipo kultūros.

2 lentelė. Vertybių vidurkių pasiskirstymas pagal amžių

Vertybės/amžius metais	18–30	31–45	46–60	61–75	F
1. Asmeninė ir šeimos sveikata	9,71	9,86	9,76	9,80	1,46
2. Taika pasaulyje (gyvenimas be karų ir konfliktų)	9,41	9,59	9,58	9,55	1,12
3. Pagarba tėvams	9,37	9,50	9,44	9,64	2,65*
4. Socialinis teisingumas (kova su neteisybe, silpnųjų globa)	9,12	9,12	9,02	8,86	1,37
5. Bendravimas (draugai)	8,96	8,95	8,30	8,18	7,70***
6. Materialinė gerovė (turtas, pinigai)	8,88	8,84	8,59	8,24	13,63***
7. Savitvarda (susilaikymas nuo pagundų, susitvardymas konflikto metu)	8,69	8,95	8,62	8,25	6,81***
8. Savirealizacija	8,68	8,63	7,43	6,09	53,56***
9. Gyvenimo įvairovė (pokyčiai, iššūkiai)	8,53	8,09	7,39	6,82	22,75***
10. Galimybė turėti įtaką žmonėms ir įvykiams	7,19	6,15	6,23	5,83	8,8***
N (%)	196 (18,4)	340 (31,0)	240 (23,0)	257 (27,6)	

Pastaba. N = 1033; *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001.

2 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad statistiškai patikimi ir reikšmingi kolektyvinių vertybių, tokių kaip asmeninė ir šeimos sveikata, taika pasaulyje, socialinis teisingumas, ir amžiaus grupių ryšiai neegzistuoja. Nustatyti statistiškai patikimi ir reikšmingi amžiaus grupių ir pagarbos tėvams, bendravimo bei savitvardos ryšiai. Iš kolektyvinių vertybių respondentai mažiausiai svarbiais laiko bendravimą ir savitvardą.

Prioritetinis motyvacinis respondentų tikslas yra asmeninė ir šeimos sveikata. Schwartz universalių vertybių struktūroje tai reprezentuoja saugumo vertybę, kuri tarnauja individualiems ir kolektyviniams interesams. Kadangi politinė kultūra kinta lėtai, galima daryti prielaidą, kad sovietinio laikotarpio patirtis turi įtaką taikos pasaulyje ir socialinio teisingumo supratimui. Taika pasaulyje yra pakankamai abstraktus idealas ir galima daryti prielaidą, kad šią vertybę respondentai dalinai sieja su nacionaliniu saugumu. Nacionalinis saugumas, pagal Schwartz skalę, yra saugumo vertybė, apibūdinanti vertikalios kolektyvizmo visuomenę, o ne universalumo vertybė, apibūdinanti individualistinę visuomenę. Pagarba tėvams tapatinama su konformizmu ir yra vertikalios kolektyvizmo visuomenės vertybė. Socialinis teisingumas Schwartz universalių vertybių teorijoje siejamas su universalumu ir individualistine kultūra. Apklausos instrumente socialinis teisingumas buvo apibrėžtas kaip „neteisingumo atstatymas, silpnųjų globa“¹. Galima daryti prielaidą, kad socialinį teisingumą respondentai siejo su pirma klausimo pozicija „kova su neteisybe“ ir mažiau „silpnųjų globa“. Tokiam supratimui galėjo turėti įtaką ne visada skaidriai vykęs privatizacijos procesas, staigi socialinė diferenciacija, ekonominis nesaugumas, sąlyginai aukštas korupcijos ir nusikalstamumo lygis. Kita vertus, sovietinio laikotarpio patirtis, susijusi su asmeninių ryšių reikšmingumu, gali turėti įtaką tam, kad socialinis teisingumas gali būti suprantamas siaurai, t. y. socialinis teisingumas savo ir savo artimųjų atžvilgiu, o ne plačiai – socialinis teisingumas visų skriaudžiamų ir priklausančių skirtingoms grupėms individų atžvilgiu.

Bendravimas tapatinamas su geranoriškumu ir tarp kolektyvinių vertybių yra svarbesnis tik už savitvardą, kuri tapatinama su konformizmu².

2 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad egzistuoja statistiškai patikimi ir reikšmingi individualistinių vertybinių orientacijų (materialinė gerovė, savirealizacija, gyvenimo įvairovė, galimybė turėti įta-

ką žmonėms ir įvykiams) ir amžiaus grupių ryšiai. Tarp individualių vertybinių orientacijų prioritetą teikiamas materialinei gerovei, kuri tapatinama su galia ir reprezentuoja vertikalų kolektyvizmą, tačiau galimybei turėti įtaką žmonėms ir įvykiams, kuri tapatinama su laimėjimais ir yra sąlyginai švelnesnė vertikalios kolektyvizmo atmaina, teikiama mažiausiai reikšmės, nors šios vertybės reitingas tarp 18–30 metų respondentų, palyginti su kitų amžiaus grupių respondents, sąlyginai aukštas.

Palyginus vertybinių orientacijų vidurkius amžiaus grupėse, galima išskirti 18–30 ir 31–45 metų amžiaus grupes. Tokie rezultatai dalinai gali būti aiškinami skirtingomis minėtų grupių socializacijos sąlygomis. Lyginant kiekvienos amžiaus grupės ankstyvosios socializacijos sąlygas, būtų galima daryti prielaidą, kad 18–30 metų respondentai turėtų labiausiai pasižymėti individualistinėmis vertybinėmis orientacijomis, 31–45 ir 46–60 metų respondentai buvo socializuojami išimtinai sovietinio režimo sąlygomis, todėl prioritetą turėtų teikti vertikalioms kolektyvinėms vertybėms, ir 61–75 metų respondentai turėtų mažiau vertinti kolektyvines, nes kai kurie jų ankstyvąją socializaciją patyrė ikikarinės Lietuvos laikotarpiu. 18–30 metų respondentai yra imliausi vykstančio socializacijos ir resocializacijos į individualistines vertybes proceso dalyviai, todėl, nors ir suteikia prioritetą kolektyvinėms vertybėms individualistinių vertybių atžvilgiu, jie aukščiausiai vertina bendravimą, materialinę gerovę, savirealizaciją, gyvenimo įvairovę bei galimybę turėti įtaką žmonėms ir įvykiams, jeigu lyginsime vertybinių orientacijų vidurkių pasiskirstymą pagal amžiaus grupes. Kita vertus, 31–45 metų respondentai aukščiausiai vertina asmeninę ir šeimos sveikatą, taiką pasaulyje, socialinį teisingumą, savitvardą. Kyla klausimas, ar tokios individualių ir kolektyvinių vertybių konfigūracijos nėra gyvenimo ciklo pasekmė. Tačiau darant prielaidą, kad sovietiniu laikotarpiu savirealizacija, gyvenimo įvairovė bei galimybė turėti įtaką žmonėms ir įvykiams buvo smarkiai apribotos, galima teigti, kad dalinai tai gali būti sovietinio laikotarpio palikimas. 2 lentelės duomenų analizė dalinai patvirtina prielaidą, kad pokomunistinėse visuomenėse vyrauja vertikalios kolektyvizmas, kuriam konfrontuojant su individualistinėmis vertybinėmis orientacijomis, sukuriama vertikalios individualizmo formos.

3 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia statistiškai patikimus ir reikšmingus politinio dalyvavimo formų ir individualistinių vertybių ryšius. Balsavimas ir ryšiai yra individualūs politiniai veiksmai, kurie praktiškai neturi statistiškai patikimo ir reikšmingo ryšio su individualistinėmis ir kolektyvinėmis vertybėmis. Rinkiminė veikla, radikalus protestas ir darbas organizacijoje yra kolektyvinė veikla, o individualus

¹ Formuliuotė apklausos klausimyne: „Kiek svarbus Jums socialinis teisingumas (kova su neteisybe, silpnųjų globa)?“.

² Formuliuotė apklausos klausimyne: „Kiek svarbi Jums savitvarda (susilaikymas nuo pagundų, susitvardymas konflikto metu)?“.

3 lentelė. Koreliacijos koeficientai tarp politinio dalyvavimo formų ir vertybių

Vertybės/Politinio dalyvavimo forma	Balsavimas	Ryšiai	Rinkiminė veikla	Individualus protestas	Radikalus protestas	Darbas organizacijoje
1. Šeimos sveikata	.087	-.024	-.026	-.007	.003	-.030
2. Taika pasaulyje	.119	.004	-.036	-.003	.019	-.034
3. Pagarba tėvams	.068	.017	.018	.035	-.017	.050
4. Socialinis teisingumas	.097	.018	.047	.052	.008	.036
5. Bendravimas (draugai)	.063	.104	.079**	.068**	-.014	.065**
6. Turtas (pinigai)	.088	.000	-.041	-.063*	.000	-.015
7. Savirealizacija	.128	.041	.112**	.083**	.007	.079**
8. Savitvarda	.108	.040	.066*	.101**	.013	.024
9. Gyvenimo įvairovė	.101	.025	.108**	.088**	.011	.084
10. Galimybė turėti įtaką	.111	.081**	.123**	.081**	.008	.077 *

Pastaba. $N = 1131$, Cramer's V balsavimui ir Kendall-tau kontaktavimui, rinkiminei veiklai, individualiam protestui, radikaliai protestui, darbui organizacijoje, kai $**p < 0,01$; $*p < 0,05$.

protestas – mišri. Respondentai, kuriems svarbu bendravimas, savirealizacija, savitvarda, gyvenimo įvairovė, galimybė turėti įtaką, dalyvauja rinkiminėje veikloje ir individualaus protesto veiksmuose. Respondentai, kuriems svarbu bendravimas, savirealizacija ir galimybė turėti įtaką, dirba organizacijoje. Respondentai, kuriems svarbu galimybė turėti įtaką žmonėms, dalyvauja visose politinio dalyvavimo formose, išskyrus balsavimą ir radikalų protestą.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Vertikaliam kolektyvizmui konfrontuojant su individualistinėmis vertybinėmis orientacijomis, vyksta vertikalios kolektyvizmo kaita vertikalios individualizmo linkme. Individualios vertybinės orientacijos labiau paplitusios 18–30 metų amžiaus grupėje, nes šiai grupei priklausantys individai yra atviriausi kaitai ir pasižymi lanksčiausiomis kognityvinėmis struktūromis.

2. Nors visuomenėje vyrauja vertikalus kolektyvizmas ir vertikalus individualizmas, politinėje veikloje individai dalyvauja siekdami motyvacinių tikslų, kurie tarnauja labiau individualiems ir mažiau kolektyviniams interesams.

3. Analizuojant vertybinių orientacijų ir politinio dalyvavimo ryšį Lietuvoje, ateityje vertėtų ištirti dalyvavimo politiniuose veiksmuose priklausomybę nuo socioekonominio statuso charakteristikų. Atsižvelgiant į politinio dalyvavimo kontekstą Lietuvoje, galima kelti hipotezę, kad dalyvavimas politiniuose veiksmuose labiau priklauso nuo einamosios ekonominės situacijos ir mažiau nuo kultūrinių veiksnių.

Literatūra

1. Barnes S. et al. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, CA: Sage, 1979.
2. Degutis M. Penkeri pilietinės visuomenės formavimosi metai: visuomenės reformos ir politinė kultūra. *Politologija*. 1995. Nr. 1(6).
3. Degutis M. *Rinkiminio elgesio dinamika 1992–2001 m.* / Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, politikos mokslai. Vilniaus universitetas, 2002.
4. Gaidys V. Viešosios nuomonės pokyčiai. *Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998* (kolektyvinė monografija). Vilnius: Garnelis, 2000. P. 169–202.
5. Gouveia V. V., Ross M. The Hofstede and Swartz Models for Classifying Individualism at the Cultural Level: Their Relation to Macro-social and Macro-economic variables. <http://www.cchla.ufpb.br/pospsi/autores/valdiney>.
6. Inglehart R. The Renaissance of Political Culture. *American Political Science Review*. 1988. Vol. 82(4). P. 1203–1230.
7. Inglehart R. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997.
8. Krupavičius A. (red). *Seimo rinkimai '96, Trečiasis „atmetimas“*. Vilnius: Tvermė, 1998.
9. Lauristin M. Context of Transition. *Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*, eds. M. Lauristin & Vihalemm T., K. E. Rosengren & L. Weibull. Tartu: Tartu University Press, 1997. P. 25–41.
10. Lauristin M. & Vihalemm T. Changing value Systems: Civilization Shift and Local Differences. *Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*, eds. M. Lauristin & T. Vihalemm, K. E. Rosengren & L. Weibull. Tartu: Tartu University Press, 1997. P. 243–265.

11. Leonavičius V. Aplinkosauginis rūpestis kaip materialistinių ir post materialistinių vertybių kriterijus. *Humanistica*. 1999. Nr. 3(5). P. 45–49.
12. Parry G., Moyser G. & Day N. *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
13. Sagiv L., & Schwartz S. H. Value Priorities and Subjective Well-Being: Direct Relations and Congruity Effects. *European Journal of Social Psychology*. 2000. Vol. 30. P. 177–198.
14. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. Vol. 25. P. 1–65.
15. Singelis T. M., Triandis H. C., Bhawuk D. P. S. and Gelfand M. J. Horizontal and Vertical Dimensions of Individualism and Collectivism: A Theoretical and Measurement Refinement. *Cross – Cultural Research*. 1995. Vol. 29(3). P. 240–275.
16. Sztompka P. Looking Back: The Year 1989 as a Cultural and Civilizational Break. *Communist and Post-Communist Studies*. 1996. Vol. 29(2). P. 115–129.
17. Triandis H. C. Collectivism and Individualism as Cultural Syndromes. *Cross-Cultural Studies*, 1993. Vol. 27(3/4). P. 155–180.
18. Valionis A. Socialinių ir politinių vertybių kaita Lietuvoje 1990–1999 metais: adaptavimasis fragmentiškoje tikrovėje. *Kultūrologija*. 2000. T. 6. P. 324–349.
19. Verba S. & Nie N. H. *Participation in America*. New York: Harper and Row, 1972.
20. Verba S., Nie N. H. & Kim J-O. *Participation and Political Equality: Seven-Nations Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
21. Verba S., Schlozman K. L. & Brady H. E. *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. London: Harvard University Press, 1995.

Jūratė Imbrasaitė

INDIVIDUAL VALUES AND POLITICAL PARTICIPATION IN LITHUANIA: INDIVIDUALIST–COLLECTIVIST DIMENSION

S u m m a r y

The gap between quick institutional reforms and slow cultural changes is the major obstacle to democratization in post-communist countries. The aim of the study was to investigate the relationship between individualist and collectivist values and political participation modes in Lithuania. The method of study is survey, which was carried out by the Sodertorns Hogskola project “Democracy and Societal Transition in the Baltic Sea Region”. The sample was a stratified multi-stage sample, which is representative of the totality of the inhabitants of Lithuania aged 18–75. The study concludes that vertical collectivist values dominate in Lithuanian culture. Individuals participate in political actions because of motivation aims, which serve rather the individual than the collective interests.

Key words: value, individualist culture, collective culture, political participation, political participation modes